

Dahi Mirzə Fətəlinin komediyalarını xalqın meydan mədəniyyəti ilə qırıl-maz bağlılığını aşkarlayan əsas amil-lərdən biri də dil faktorudur. Bir ünsiyət vasitəsi kimi dil ister karnavalda, istərsə də bazar meyda-nında familyar kontaktın təminatçısıdır.

Mirzə Fətəli Axundzadə personajlarının leksiko-nu da xalqın meydan həyatından götürülmüş danışq dilinin cədvəlidir. Azərbaycan ədəbiyyatınaslığın-da bu, artıq çoxdan təsdiqlənmiş faktdır: "Mirzə Fətəli Axundzadə komediyaları canlı xalq dili əsasında yazılmışdır. İti müşahidəyə, nadir hafizəyə, yüksək istedadla malik olan Mirzə Fətəli Axundzadə Azər-baycan dilinin tükənməz sərvətinə mükəmməl yiyə-lənmiş, onun səciyyəvi xüsusiyyətlərini, qrammatik qayda-qanunlarını, ən incə çalarlarını, müxtəlif ictimai təbəqələrin, nitq-danışq üslublarının dərinədən öyrənmiş, xalq dilinin zəngin və rəngarəng söz ehtiyatlarını, qədərli və imkanlarından məharətlə istifadə etmişdir. Bədi dilin təbiiyyəti və canlılığı, zənginliyi və rəngarəngliyi, səlisliyi və aydınlığı Mirzə Fətəli Axundzadə dram dilinin ümumi xüsusiyyətlərini, məziyyətlərini təşkil edir. Onun komediyalarını oxuduqda personajların diliylə işlənmiş canlı xalq dilinə mənsub olan söz və ifadələrin zənginliyinə, ideoloji və frazeoloji birləşmələrinə, atalar sözü və məsələlərin rəngarəngliyinə heyran olmaqda qeyri-mümkündür. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, komediyalarda istifadə olunmuş canlı xalq dilinə mənsub söz ifadələrinin böyük bir hissəsinin yazılı ədəbiyyatı-mızda ilk dəfə məhz Mirzə Fətəli gətirmiş, onlara tam vətəndaşlıq hüququ vermişdir..."

M.F.Axundovun bir dramaturgi kimi böyük mə-harəti onda olmuşdur ki, o, müəyyən bir sinfin, tə-bəqənin bədii surətini yaradarkən onun özünəməxsus bir üslubda danışdırmış, hər bir surətin nitqinin onun öz həyat və düşüncə tərzinə, psixologiyasına, mədə-ni səviyyəsinə, ailədə və cəmiyyətdə tutduğu möv-qeyə, düşüdiyi şəraitə, mübarizə etdiyi adamlara uyğun bir tərzdə, təbii və düzgün əks etdirmiş və re-alist ədəbiyyatın ən mühüm problemlərindən biri olan dilde tipikləşdirmə və fərdiləşdirməni məha-rətlə gözəlmişdir. M.F.Axundovun dramaturgiyası xalqımızın XIX əsr danışq dilinin ümumi mənzərə-sini mükəmməl və düzgün əks etdirir. Onun Azər-baycan ədəbi dilinin haqiqi xəlgilik və realizm yo-lunda inkişafında, tam milli dil keyfiyyəti almasın-

da xidmətə misilsizdir." (N.Məmmədov "M.F.Axundovun bədii yaradıcılığı" -Axundov M.F. Əsərləri 3 cildə.-I c.-Bakı, 1987-s.24-25.).

M.F.Axundzadə komediyalarının dili və milli gülüş mədəniyyətinin verbal ənənələri

M.F.Axundzadə komediyalarına Mirzə Fətəli maarifçiliyinin birmənalı təzahiri və nəticəsi kimi baxmaq, onları yalnız bu yön-dən araşdırmaq, zamanın sosial gəlişmələri prizmasında işıqlandırmaq tədqiqatçı sön-nunda gətirib elmi bəsitliyinə çıxarır. Çünki Azərbaycan ədəbiyyatının bu nümunələri başdan-başqa xalq meydan mədəniyyətinin, xalqın güliş tərzinin prinsipləri üzərində qurulmuşdur. M.F.Axundzadə əsərləri hər şeydən öncə milli gülüş mədəniyyəti forma-larının, meydan məzhəkələrinin rəsmi ədə-biyyatda təzahiriüdür.

miş başqa tərəfi də mövcuddur. Onu da söyləmək lazımdır ki, M.F.Axundzadə komediyalarında bu gizli tərəfin, yəni, aşkar bəyan edilməyən tərəfin güclü energetikasına var. Mirzə Fətəli "Təmsilat"nın dili bitüvlükdə məhz bu gizli tərəfin üzərində bərqə-rar olur.

Azərbaycan filologiyasının M.F.Axundzadə əsərlərindən analizindən ötrü hazırladığı tarixi-sosial mündəriçə daşında aydın görünür ki, onun komediyaları milli gülüş mədəniyyətinin verbal ənənə-lərinin yazılı ədəbiyyat hüdüdlərində təəcəssümüdür. Mirzə Fətəlinin komediyalarında zülur edən dil meydan tamaşalarının, xalq məzhəkələrinin perso-najları Kəsanın, Keçəlin, Xəsisin, həmçinin kukla oyunlarından bəlli olan surətlərin danışq dilidir. M.F.Axundzadənin komediyalarının qəhrəmanla-

"Kilimarası" personajlarının danışqra-r kimi danışılar, davrandıqları kimi davranırlar. M.F.Axundovun "Təmsilat"ında xalqın qeyri-rəsmi meydan həyatında təsdiqlənmiş dil dövürüdür. Dahi Mirzə Fətəlinin yazdığı komediyaları də-rindən araşdırıldıqca belə bir faktla rastlaşırıns ki, onun dram əsərlərinin dili müəllifin nəsr və nəzn yaradıcılığında, fəlsəfi traktatında, məqalələrində istifadə etdiyi dildən kəskin fəkilidə fərqlidir. M.F.Axundzadənin komediyalarında zülur edən dil kəndlinin danışq tərzinin ifadəçisi kimi özünü görükdürür. Bu dil şəhərlinin danışq dilindən çox-çox uzaqdır.

XIX əsrdə Azərbaycanın el-obalarında kəndli-lər elə M.F.Axundzadənin komediyalarının perso-najları üslubunda danışdırlar.

Ödur ki, M.F.Axundzadənin komediyalarının həm də bir etnoqrafik material kimi araşdırılması günün sosial-siyasi, tarixi-ictimai və ədəbi-bədii mənzərəsində olduqca vacibdir. Azərbaycan xalq teatrının, milli gülüş mədəniyyətinin tipini və üslu-bunu, azərbaycanlıların danışq dilinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirib öyrənməkdən ötrü ilk növbədə böyük ədəb və maarifçinin dram əsərlərinə müraciət etmək lazımdır.

M.F.Axundzadənin komediyaları xalqın qeyri-rəsmi meydan mədəniyyətinin, onun gülüş tərz-i-nin, danışq dilinin arxividir. Məhz bu arxivdə xalqın meydan teatrı, bu teatırın müxtəlif formaları, o cümlədən məzhəkə tamaşaları, kukla oyunları milli danışq dilinin təmsilçisi kimi Azərbaycan mədəniyyətinin müasirliyinə boyların. Elə bu yön-dən yanaşılında görünür ki, Azərbaycan komediyası teatırının paradigması M.F.Axundzadənin "Təmsi-lat"ıdır ki, yarı. Vəni, bu "Təmsilat"da paradigma xisləti mövcuddur. Bu, o deməkdir ki, Azərbaycan komediyası teatırının bitüün inkişaf xüsusiyyətləri, üslub məziyyətləri, ifadə elementləri M.F.Axundzadənin "Təmsilat"ında ard-arda düzülüb bir yerdə cəmlənmişdir. Ona görə də Mirzə Fətəlinin unikal "Təmsilat"ı özündə paradigma keyfiyyəti daşıyır və Azərbaycan gülüş mədəniyyətinin ənənələrini, onun verbal siqlətinə, ifadə formalarına güzgü tu-tur.

Nizami Qafarov,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universitetinin dissertanti